

ВОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**WATER USE AS AN OBJECT OF CRIMINOLOGICAL RESEARCH**

**Люлін В.О., науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національна академія внутрішніх справ**

У статті надана характеристика водокористуванню й констатовано, що сьогодні перед населенням України постала загроза, яка виражена у кримінальному посяганні на відносини з охорони, раціонального використання, відтворення й оздоровлення водних об'єктів. Високий рівень кримінальної протиправності у сфері водокористування стримує темпи загального економічного зростання.

Наголошено, що забезпечення кримінологічної безпеки – це діяльність держави, суспільства в цілому та їх інститутів, що ґрунтується на принципах комплексного програмування та планування, мета якої полягає у досягненні та підтримці соціально прийняттого рівня захищеності основних прав і свобод особи та суспільства, законних інтересів держави від злочинних посягань. Стратегія забезпечення кримінологічної безпеки є складовою частиною більш глобальних стратегій; її мета полягає в недопущенні прояву криміногенних (стимулюючих злочинність) і власне кримінальних (проявів злочинності в конкретних кримінально караних діяннях) загроз національному та міжнародному спокою. Таким чином, організація системного запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства повинна стати одним із пріоритетних завдань державної політики й потребує детального вивчення криміногенної природи цього явища, її витоків та особливостей, сфери корупційної діяльності й суб'єктивного складу, наукового обґрунтування пропозицій щодо вирішення теоретичних і практичних проблем, які виникають у процесі запобігання їй в Україні, ужиття дієвих міжвідомчих заходів і поглиблення співпраці органів державної влади. Тому, необхідно започатковувати втілювати в життя кримінологічну політику держави у частині, що орієнтована на забезпечення національної безпеки. Діяльність по запобігання кримінальним правопорушенням у сфері водокористування повинна стати самостійним елементом державної політики щодо забезпечення безпеки особи, суспільства та держави від кримінальних протиправних посягань.

Ключові слова: вода, водокористування, кримінальне правопорушення, запобігання, кримінологічна безпека.

The article provides a description of water use and states that today the population of Ukraine faces a threat, which is expressed in criminal encroachment on relations with the protection, rational use, reproduction and improvement of water bodies. A high level of criminal illegality in the field of water use restrains the pace of general economic growth.

It is emphasized that ensuring criminological security is an activity of the state, society as a whole and their institutions, which is based on the principles of complex programming and planning, the purpose of which is to achieve and maintain a socially acceptable level of protection of the basic rights and freedoms of the individual and society, the legitimate interests of the state from criminal offenses. The criminological security strategy is an integral part of more global strategies; its purpose is to prevent the manifestation of criminogenic (stimulating crime) and actually criminal (manifestations of criminality in specific criminally punishable acts) threats to national and international peace. Thus, the organization of systematic prevention of criminal offenses at the facilities of the water supply and sewerage industry should become one of the priority tasks of state policy and requires a detailed study of the criminogenic nature of this phenomenon, its origins and features, the sphere of corrupt activity and subjective composition, scientific justification of proposals regarding solving theoretical and practical problems that arise in the process of preventing it in Ukraine, taking effective interdepartmental measures and deepening the cooperation of state authorities. Therefore, it is necessary to start implementing the criminological policy of the state in the part focused on ensuring national security. Activities to prevent criminal offenses in the field of water use should become an independent element of state policy to ensure the safety of individuals, society and the state against criminal illegal encroachments.

Key words: water, water use, criminal offense, prevention, criminological security.

Постановка проблеми. Забезпечення безпеки особи, суспільства та держави від загроз злочинних посягань – найбільш пріоритетне завдання всіх інститутів державної влади в Україні. Так, у ст. 3 Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Відповідно до ст. 13, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Тому на це спрямоване положення ст. 50 Основного закону, де проголошено право кожного на безпечне довкілля, що належить до основних прав людини, оскільки безпечний стан навколишнього природного середовища є передумовою збереження життя і здоров'я людини як найважливішої соціальної цінності, основи сприятливого існування та розвитку будь-якого суспільства та людства в цілому [1]. Таким чином, усі водні об'єкти на території України є національним надбанням її народу та природною основою економічного розвитку і соціального добробуту. Водночас водні об'єкти у поєднанні з прилеглими територіями наділені оздоровчою, рекреаційною та естетич-

ною цінністю, а також є важливим елементом природного ландшафту і середовищем існування, відтворення та розвитку водних біоресурсів.

Сьогодні перед населенням України постала загроза, яка виражена у кримінальному посяганні на відносини з охорони, раціонального використання, відтворення й оздоровлення водних об'єктів. Високий рівень кримінальної протиправності у сфері водокористування стримує темпи загального економічного зростання. Окрім цього, продовжують посилюватися тенденції якісних змін злочинності у сфері водокористування у напрямку інтелектуалізації, організованості, технічного оснащення, корумпованості і захисту. Виключна соціальна та економічна значущість послуг водопостачання і водовідведення для життєдіяльності населення, економічні особливості формування і розвитку сфери водокористування обмежують можливість застосування ринкових механізмів її регулювання та обумовлюють необхідність втручання органів правопорядку [2].

Отже, науково-прикладне дослідження запобігання кримінальним правопорушенням у сфері водокористування в умовах воєнних дій, реформування органів сектору безпеки є актуальним завданням юридичної науки і має важливе теоретичне та практичне значення для додержання і формування водно-екологічного правопорядку та забезпечення кримінологічної безпеки населення

України, а також раціонального їх використання та екологічно спрямованого захисту.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання запобігання кримінальним правопорушенням у соціально-житловій сфері досліджували: О. М. Бандурка, О. Ю. Бусол, В. В. Голина, Б. М. Головкін, Н. О. Гуророва, О. М. Джуца, О. О. Дудоров, А. П. Закалюк, А. П. Запоцький, О. Є. Користін, О. Г. Кулик, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. К. Матвійчук, С. А. Мозоль, Є. О. Письменський, Г. С. Поліщук, В. Л. Ортинський, А. В. Савченко, О. В. Таран, Ю. А. Турлова, В. В. Шендрик та ін.

Сформульовані зазначеними авторами положення мають важливе наукове і практичне значення для предмету статті. Однак аналіз слідчої практики показує, що забезпечення кримінологічної безпеки у сфері водокористування не охоплює повного комплексу питань щодо напрямів запобігання вчинення протиправних дій у сучасних реаліях розвитку злочинності, яка набула принципово нової якості, трансформуючись у корупційні злочинні організації.

Виклад основного матеріалу. Вода один із найважливіших факторів зовнішнього середовища людини. Вода необхідна для господарчих питних потреб, для зберігання та підтримання санітарного і комунального благоустрою, захисту від пожеж, охорони навколишнього середовища. Вода широко використовується як у промисловості, так і в сільськогосподарському виробництві [3, с. 5].

Потребу в воді задовольняє водопостачання – сукупність заходів із забезпечення водою різних споживачів в необхідній кількості та необхідній якості. Джерела водопостачання можуть бути поверхневими і підземними. Поверхневі джерела водопостачання /річки, озера, водосховища, а в деяких окремих випадках і море/вододостатні, із них легко можна забирати воду, але санітарні якості цієї води дуже низькі і значною мірою залежать від інтенсивності атмосферних опадів, сільськогосподарської та виробничої діяльності людини в зоні цих джерел, від сезону року. Річкова вода каламутніша в період весняних паводків та злив, містить багато різних домішок – мінеральних і органічних, а також бактерії, невелику кількість солей. Санітарні якості річкової води часто бувають низькими через забруднення її поверхневими стоками [3, с. 5].

Водопостачання – це сукупність заходів із забезпечення водою різних користувачів (населення, промисловості, транспорту тощо). Комплекс інженерних споруд, які здійснюють водопостачання, називають системою водопостачання, або водопроводом. Усі сучасні системи водопостачання населених місць централізовані, кожна з них забезпечує водою велику групу користувачів. Водопостачання невіддільно пов'язане з розвитком водовідведення. Каналізація – санітарно-технічні споруди та мережі трубопроводів, призначені для збору і видалення твердих і рідких продуктів життєдіяльності людини, господарсько-побутових та дощових стічних вод, що утворюються на території населених пунктів з метою їх очищення від забруднень і подальшого використання або повернення в водойму. Каналізація є необхідним елементом сучасного міського і сільського господарства і частиною системи водопостачання та водовідведення міського господарства. Порушення його роботи може погіршити санітарно-епідеміологічну ситуацію в місцевості [4].

Згідно закону «Про місцеве самоврядування в Україні», право комунальної власності – це право територіальної громади володіти, доцільно, економічно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування. Водопровідно-каналізаційне господарство є однією з найважливіших галузей життєзабезпечення населених пунктів, яка забезпечує нормальне функціонування усього господарсько-промислового комплексу, водопостачання населення Укра-

їни та очищення стічних вод, що утворюються в процесі його життєдіяльності [5]. Варто зазначити, що здійснення розподілу майна, яке передавалося державою в «комунальну власність» відповідним радам народних депутатів, регламентувалося постановою Кабінету міністрів України № 311 від 5 листопада 1991 р. «Про розмежування державного майна України між загальнодержавною (республіканською) власністю і власністю адміністративно-територіальних одиниць (комунальною) власністю». У додатку до цієї постанови наведено перелік майна, який було передано у «комунальну власність» областей України та міст Києва і Севастополя. На основі цього до складного механізму управління місцевих рад потрапили і майнові комплекси підприємств водопровідно-каналізаційного господарства, у тому числі міжрайонні водопроводи з магістральними водоводами, що обслуговують декілька населених пунктів області (крім водопроводів промислових підприємств), пов'язані з ними ремонтно-будівельні, автотранспортні та інші підприємства.

Сьогодні, значна частина водопровідних та каналізаційних мереж знаходиться в аварійному стані і підлягають заміні та ремонту. Із настанням літнього періоду зростає інтенсивність ремонтних, земляних і очисних робіт, робіт в колодязях, котлованах, траншеях, закритих просторах, що в свою чергу збільшує ймовірність вчинення кримінальних правопорушень. Так, централізованими системами водопостачання забезпечені 443 міста (або 96,5% від загальної кількості), 497 селищ міського типу (або 56,1%) та 737 сільських населених пунктів (або 2,6%). Потужності комунальних та відомчих водопроводів складають понад 14,3 млн. м³ на добу, що забезпечує середньодобове водоспоживання на 1 міського мешканця в обсязі 326 літрів. Близько 30 % загального водоспоживання задовольняється за рахунок підземних джерел. Сьогодні в Україні експлуатується понад 67,4 тис. км водопровідних мереж і водоводів, 25,7 тис. км каналізаційних мереж і колекторів. З них майже 20 % амортизовано, в аварійному стані знаходиться 4,5 тис. км водопровідних і 1,45 тис. км каналізаційних мереж [6].

Збереження водних ресурсів, покращення їх якості є невід'ємною частиною стратегії сталого водокористування. У «Порядку денному на XXI століття» визначено загальну мету: «...забезпечення адекватного постачанням якісною водою всього населення планети, зберігаючи гідрологічні, біологічні і хімічні функції екосистем, корегуючи діяльність людини до можливостей природи...» [7, с. 49]. Проте статистичні дані свідчать про зростання з кожним роком кількості кримінальних правопорушень у сфері водокористування, що призводить до:

порушення природного балансу використання водних об'єктів України;
негативного впливу на здоров'я населення;
екологічної катастрофи.

Тому розвиток водогосподарського комплексу України має відповідати сучасним соціально-економічним і екологічним вимогам. Екологічні вимоги до розвитку водогосподарського комплексу України мають забезпечувати охорону водоресурсних джерел, раціональне використання водних ресурсів, збереження біорізноманіття; підвищення безпеки при використанні токсичних хімічних речовин, вирішення проблеми відходів [7, с. 49]. Економічні вимоги передбачають не тільки реалізацію заходів, спрямованих на вдосконалення територіально-галузевої структури і технологій водокористування; забезпечення якісною питною водою і збереження здоров'я населення; сприяння розвитку регіонів на засадах сталості; розбудову міжнародного співробітництва в галузі використання і охорони водного фонду, але й якісну та ефективну кримінологічну безпеку відповідної галузі господарства шляхом запобігання кримінальним правопорушенням у сфері водокористування.

Аналіз криміногенної обстановки засвідчує, що за останні роки кількість кримінальних протиправних діянь у комунальній сфері залишається стабільно високою з тенденцією до щорічного зростання питомої ваги тяжких та особливо тяжких її проявів, а також розмірів заподіяної ними шкоди (у 2015 р. зареєстровано 1,8 тис. кримінальних правопорушень, 2016 р. – 2,2 тис., 2017 р. – 2,0 тис., 2018 р. – 2,5 тис., 2019 р. – 2,1 тис., 2020 р. – 2,4 тис., 2021 – 2,8 тис.) [8]. Серед внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про кримінальні правопорушення у цій сфері переважають кримінально-протиправні посягання проти власності (75 %), у тому числі вчинені шляхом привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (41 %). У зв'язку з тривалим реформуванням комунальної галузі, що проходить в умовах нестабільності спостерігається зростання кримінальних правопорушень, вчинених особами, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції в управліннях, на підприємствах або організаціях (на 23 %). Водночас кількість виявлених у зазначений період організованих груп та злочинних організацій відповідного спрямування зменшилася на 33 %, а закінчених провадженням кримінальних правопорушень – на 27 % [9; 10].

У широкому розумінні право водокористування – один з головних інститутів водного права, складова частина права природокористування, тобто правового інституту екологічного права. З цієї точки зору право водокористування – це сукупність правових норм, які регулюють порядок та умови раціонального й безпечного використання водних об'єктів. Право водокористування – це також суб'єктивне право, тобто гарантована законом можливість конкретних суб'єктів здійснювати використання вод з метою задоволення чисельних потреб [11].

Відповідно до ст. 1 Водного кодексу України, водокористування – це використання вод (водних об'єктів) для задоволення потреб населення, промисловості, сільського господарства, транспорту та інших галузей господарства, включаючи право на забір води, скидання стічних вод та інші види використання вод (водних об'єктів). У свою чергу водний об'єкт – це природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт) [12].

Варто зазначити, що відповідно до ст. 42 Водного кодексу України водокористувачами в Україні можуть бути підприємства, установи, організації і громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи. Водокористувачі можуть бути первинними і вторинними. Первинні водокористувачі – це ті, що мають власні водозабірні споруди і відповідне обладнання для забору води. Вторинні водокористувачі (абоненти) – це ті, що не мають власних водозабірних споруд і отримують воду з водозабірних споруд первинних водокористувачів та скидають стічні води в їх системи на умовах, що встановлюються між ними [12].

Неналежний стан технічних засобів приводить до збільшення аварій. Ці аварії загрожують нормальній життєдіяльності населення, функціонуванню промислового сектора економіки тощо. Кількість аварій на водопровідних мережах України досить значно перевищує відповідний рівень у країнах Європи. У системах каналізації амортизовано 26 % мереж і 7 % насосних станцій. Амортизовано 48 % насосних агрегатів, 46 % потребує заміни. Планово-попереджувальний ремонт виконується лише наполовину. Великою проблемою є забруднення води. У 2015 році питома вага нестандартних проб питної води, відібраної з джерел централізованого водопостачання, за санітарно-хімічними показниками сягала 15,7 %, за санітарно-бактеріологічними – 4,6 %. Причиною неналежного стану води є застосування застарілих технологій очистки та знезараження води [13, с. 57].

Існує багато можливостей знизити, а в окремих випадках повністю ліквідувати втрати і нерациональне використання води, і, як наслідок, наблизити управління водними ресурсами до сталого водокористування. Для цього необхідно підвищити ефективність управління процесами водоспоживання за рахунок проведення комплексу заходів щодо здійснення проектування і управління системою водозабезпечення, покращення нормування, обліку і контролю за водокористуванням, перебудови існуючих форм і методів роботи. Важливими є кардинальні зміни в ціноутворенні, організації звітності, системі організації праці робітників галузі [14, с. 51].

На сьогодні, найбільша питома вага серед кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері водокористування, припадає на ст. 240 Кримінального кодексу України (порушення правил охорони надр), ст. 242 Кримінального кодексу України (порушення правил охорони вод) та кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності (ст. 364-370 Кримінального кодексу України) [15]. Така злочинність у сучасних реаліях розвитку набула принципово нової якості, трансформуючись у корупційні злочинні організації.

Спрямованість кримінальної активності проявляє себе через заподіяння (або загрозу заподіяння) шкоди водному фонду, що втілюється у погіршенні життєздатності, якості, цілісності, взаємозв'язків та інших об'єктивних параметрів навколишнього середовища та його окремих екосистем (вода, тваринний та рослинний світ, земля, ліса, надра тощо) – у межах, в яких вони потрапляють до сфери кримінально-правового регулювання. Підвищена суспільна небезпека незаконного водокористування полягає у створенні реальної загрози біологічним основам існування людства та зумовлена посиленням антропогенного навантаження на природне середовище, що в умовах глобальної екологічної кризи створює загрозу заподіяння суттєвої, часто не відновлюваної шкоди життєво важливим інтересам людини, суспільства та держави; особливій цінності води для українського суспільства і держави шляхом втрати водоресурсів, загибелі тварин, затопленні, утворенні боліт і поряд із цим опустелюванню територій; заподіяння значних матеріальних збитків державі; тривалого й витратного процесі відновлення водних ресурсів; значній поширеності та латентності таких кримінальних правопорушень порівняно з іншими посяганнями на довкілля; погіршенні показників якості, цілісності, взаємозв'язків та інших об'єктивних параметрів водних ресурсів.

Треба підкреслити, що сучасний стан водопровідно-каналізаційного господарства України характеризується дефіцитом фінансових ресурсів, необхідних для належної експлуатації та обслуговування систем водопостачання та водовідведення, незадовільним технічним станом споруд, обладнання, недосконалістю структури управління галуззю та нормативно-правової бази для забезпечення її надійного і ефективного функціонування. Сьогодні практично немає постійного джерела фінансування, насамперед коштів на реконструкцію або будівництво систем водопостачання та водовідведення. Усі ці фактори сприяють вчиненню кримінальних протиправних діянь на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства України, злочинці стали активно пристосовуватися до нової системи функціонування водопровідно-каналізаційного господарства і форм контролю за його діяльністю, розширили можливості незаконного збагачення, використовуючи нові та видозмінені способи розкрадань (розкрадання коштів, товарно-матеріальних цінностей зайняло лідируючі позиції). Характерним для об'єктів водопровідно-каналізаційного господарства є кваліфіковане приховування злочинцями слідів та ознак кримінально каранних діянь (частка латентної (невиявленої) кримінальної протиправності у цій сфері складає 70–80 %) шляхом

використання мережі різних господарюючих суб'єктів недержавного сектору, що займаються водоканалізаційним бізнесом, підроблення проектно-кошторисної, реєстраційної та дозвільної документації, ігнорування норм і правил безпеки, неправомірного доступу до інформації в автоматизованих телекомунікаційних мережах, застосування удосконалених технологій відмивання злочинних доходів, що значно ускладнює запобігання правопорушенням у такій галузі комунальної власності.

Висновки. Забезпечення кримінологічної безпеки – це діяльність держави, суспільства в цілому та їх інститутів, що ґрунтується на принципах комплексного програмування та планування, мета якої полягає у досягненні та підтримці соціально прийнятної рівня захищеності основних прав і свобод особи та суспільства, законних інтересів держави від злочинних посягань. Стратегія забезпечення кримінологічної безпеки є складовою частиною більш глобальних стратегій; її мета полягає в недопущенні прояву криміногенних (стимулюючих злочинність) і власне кримінальних (проявів злочинності в конкрет-

них кримінально караних діяннях) загроз національному та міжнародному спокою [16, с. 431].

Таким чином, організація системного запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства має стати одним із пріоритетних завдань державної політики й потребує детального вивчення криміногенної природи цього явища, її витоків та особливостей, сфери корупційної діяльності й суб'єктивного складу, наукового обґрунтування пропозицій щодо вирішення теоретичних і практичних проблем, які виникають у процесі запобігання їй в Україні, ужиття дієвих міжвідомчих заходів і поглиблення співпраці органів державної влади.

Відтак, необхідно започатковувати втілювати в життя кримінологічну політику держави у частині, що орієнтована на забезпечення національної безпеки. Діяльність по запобіганню кримінальним правопорушенням у сфері водокористування повинна стати самостійним елементом державної політики щодо забезпечення безпеки особи, суспільства та держави від кримінальних протиправних посягань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Теорія і практика оперативної-розшукової протидії злочинам у сфері водокористування: монографія / О. І. Голиш, С. М. Бортник, М. В. Стащак, В. В. Шендрик; за заг. наук. ред. В. В. Шендрика. Львів: Вид-во ХНУВС, 2016. 141 с.
3. Сашко В. О., Терещенко Т. М. Водопостачання: навч. посіб. Київ: ФОП Клименко О.О., 2019. 114 с.
4. Світлична В. Б. Економіка водопровідно-каналізаційного господарства: навч.-метод. посіб. Запоріжжя: ЗДІА, 2012. 135 с.
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Забезпечення українців якісною питною водою. URL: <http://waternet.ua/uk/news/newsletter/418/>
7. Благодарна Г. І. Водопостачання та водовідведення: конспект лекцій. Харків: ХНАМГ, 2019. 101 с.
8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2021. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
9. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
10. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік: монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2022. 340 с.
11. Екологія: підручник / С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик та ін. Київ: КНЕУ, 2005. 371 с.
12. Водний кодекс України: Закон від 06 черв. 1995 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>
13. Сухорукова Т. Г., Клочко Ю. С. Оцінка стану водопровідно-каналізаційного господарства України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 63. С. 53–59.
14. Сокол Л. М., Підліснюк В. В. Аналіз водокористування в Україні на відповідність сталим підходам. *Екологічна безпека*. 2019. № 7. Ч. 3. С. 49–55.
15. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
16. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні: монографія. Харків: Константа, 2018. 482 с.